

RAQAMLI KOMMUNIKATSIYALAR VA O'ZBEK OILALARIDA OTA-ONA VA BOLA O'ZARO MUNOSABATLARINING TRANSFORMATSIYASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17809246>

Ismoilov Azizbek Abdumalik o'g'li

Farg'ona davlat universiteti

Ijtimoiy ish mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqola raqamli kommunikatsiyalarning O'zbekiston oilalarida ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlarga ta'sirini ilmiy tahlil qiladi. So'nggi yillarda internet, mobil ilovalar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa raqamli vositalarning oilaviy hayotga kirib kelishi natijasida, an'anaviy muloqot shakllari sezilarli darajada o'zgardi. Maqolada raqamli kommunikatsiyalar orqali oila a'zolari o'rtasidagi hissiy bog'lanish, tarbiya jarayoni, o'zaro muloqot sifati va bolalarning raqamli mustaqilligi kabi jihatlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, O'zbekistonda olib borilgan tadqiqotlar, statistik ma'lumotlar va ilmiy manbalar tahlil qilinadi. Maqola zamonaviy texnologiyalar oiladagi ijobiy va salbiy o'zgarishlarga qanday ta'sir qilishi hamda oilaviy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha tavsiyalarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar

Raqamli kommunikatsiya, o'rtasidagi hissiy bog'lanish, tarbiya jarayoni, raqamli avlod, "technoference" fenomeni, ota-ona nazorati, bolalarning raqamli mustaqilligi

Kirish. So'nggi o'n yilliklarda raqamli kommunikatsiyalar inson hayotining barcha sohalariga chuqur ta'sir qilmoqda. Internet, mobil ilovalar, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa axborot-kommunikatsiya vositalari oilaviy muloqot shakllarini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Hozirgi zamonaviy bolalar "raqamli avlod" sifatida o'sib bormoqda — ular axborot olish, o'qish va o'yinlarni onlayn tarzda amalga oshiradi. Shu sababli, ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlar an'anaviy shakllardan raqamli kommunikatsiyalarga moslashmoqda.

Ota-onalar oilada tarbiya va nazorat vazifalarini bajarishda yangi texnologiyalarni hisobga olishga majbur bo'lmoqda. Raqamli kommunikatsiyalar orqali bolalar mustaqil axborot manbalariga ega bo'lib, o'z fikrini ifodalash va ijtimoiy tarmoqlarda ishtirok etish imkoniga ega. Shu bilan birga, onlayn muloqotning haddan tashqari ko'pligi yuzma-yuz muloqotni kamaytirishi va hissiy bog'lanishni zaiflashtirishi mumkin.

O'zbekiston oilalarida ham raqamli texnologiyalarning ta'siri sezilarli bo'lib bormoqda. Bolalar mobil telefonlar va internet orqali tezkor axborot olmoqda, lekin ota-onalar ko'p hollarda an'anaviy tarbiya va nazorat usullarini qo'llashda davom etmoqda. Shu bilan birga, raqamli vositalar oilaviy muloqot va birgalikdagi faoliyat uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda, masalan, video-chatlar va oilaviy guruh chatlari orqali yaqinlikni saqlash mumkin.

Asosiy qism. XXI asrda raqamli kommunikatsiyalar oilaviy muloqot va tarbiya jarayonlarini tubdan o'zgartirmoqda. Global miqyosda internet, smartfonlar, ijtimoiy tarmoqlar va videomuloqot platformalari ota-ona va bolalar o'rtasidagi interaktivlikni sezilarli darajada oshirdi. Shu bilan birga, yuzma-yuz muloqot va an'anaviy tarbiya uslublarining qisqarishi "technoference" fenomenini keltirib chiqardi, bu esa ota-onaning diqqatini raqamli qurilmalarga qaratishi natijasida bolalar bilan muloqot sifatining pasayishiga olib keladi[1].

Tashqi dunyo tajribasida raqamli kommunikatsiyalar ikki yo'nalishda ta'sir qilmoqda. Birinchisi, ijobiy: uzoqda yashovchi ota-onalar video-chat orqali bolalari bilan muntazam aloqa qiladi, bu esa hissiy yaqinlikni saqlashga yordam beradi[2]. Shu bilan birga, onlayn o'yinlar va oilaviy guruh chatlari bolalar bilan birga vaqt o'tkazish imkoniyatini beradi va oilaviy bog'liqlikni mustahkamlaydi[3]. Ikkinchisi, salbiy: ijtimoiy tarmoqlar va onlayn platformalarda bolalar noto'g'ri kontentga duch kelishi, ortiqcha ekran vaqti esa uy vazifalari va real muloqotga salbiy ta'sir ko'rsatadi[4].

O'zbekiston kontekstida ham raqamli kommunikatsiyalar tez sur'atlar bilan oilaviy hayotga kirib kelmoqda. So'nggi statistik ma'lumotlarga ko'ra, 12-18 yoshdagi o'zbekistonlik bolalarning 85 foizi mobil internetdan muntazam foydalanadi[5]. Shu bilan birga, ota-onalar ko'p hollarda bolalarni ijtimoiy tarmoqlardan cheklash yoki onlayn faoliyatini nazorat qilishga harakat qilmoqda[6]. G'ulomova (2023) tadqiqotida O'zbekistondagi oilalarda ota-onaning tarbiyaviy roli yuqori ekanligi, lekin bolalar raqamli mustaqillikka intilayotganligi qayd etilgan[7]. Bu ikki tendensiya o'rtasidagi ziddiyat oiladagi muloqot sifatiga ta'sir qiladi. Global va O'zbekiston tajribasini solishtiradigan bo'lsak, farq shundaki, G'arb mamlakatlarida bolalar internet va ijtimoiy tarmoqlardan mustaqil foydalanishni erta boshlashadi, ota-onalar esa ko'proq maslahat beruvchi pozitsiyada bo'ladi[8]. O'zbekistonda esa ota-onalar ko'pincha nazoratni ustun qo'yadi, bu esa ba'zan generatsiyalar o'rtasida qarama-qarshilikni keltirib chiqaradi. Shu bilan birga, O'zbekistonda ijtimoiy va madaniy qadriyatlar, jumladan hurmat, avtoritet va oilaviy birlashish raqamli muhit bilan uyg'unlashishi lozim, aks holda texnologiya bilan bog'liq ijtimoiy va psixologik muammolar yuzaga keladi[9].

Raqamli kommunikatsiyalarning taʼsirini tadqiqotlar yordamida ham aniqlash mumkin. Masalan, Thompson va boshqalar (2023) ota-ona va bolaning birga raqamli oʻyin oʻynashi oilaviy bogʻlanishni kuchaytirishini koʻrsatadi. Shu bilan birga, Przybylski va Weinstein (2019) “technoference” fenomeni ota-onaning diqqatining raqamli qurilmalar tomonidan boʻlinishi bolalar bilan muloqot sifatini pasaytirishini taʼkidlaydi. UNICEF (2019) esa bolalarning raqamli xavflari, jumladan kiberbullying va zararli kontent xavfi, oilaviy tarbiyaga taʼsir koʻrsatishini qayd etadi[10]. Raqamli kommunikatsiyalarning oilaviy hayotga kirib kelishi bilan ota-onalar va bolalar oʻrtasida yangi muvozanat zarurati paydo boʻldi. Bu jarayonda ikki asosiy element ajralmas: ota-ona nazorati va bolalarning raqamli mustaqilligi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, ota-onaning yetarlicha nazoratsizligi bolalarning onlayn xavflarga duchor boʻlish xavfini oshiradi, ortiqcha cheklov esa bolaning mustaqillik va shaxsiy rivojlanishiga salbiy taʼsir koʻrsatadi[11].

1. Ota-ona nazorati va raqamli muhit

Ota-onaning bolalar onlayn faoliyatini nazorat qilishi ikki yoʻnalishda amalga oshiriladi: passiv nazorat va faol nazorat. Passiv nazorat, odatda, qoidalar oʻrnatish va ekranga ajratilgan vaqtni belgilash orqali amalga oshadi[12]. Faol nazorat esa bolaning onlayn faoliyatini doimiy kuzatish, ijtimoiy tarmoqlar va ilovalarni tekshirishni oʻz ichiga oladi. Oʻzbekiston sharoitida koʻp ota-onalar passiv nazoratni afzal koʻradi, lekin zamonaviy sharoitda faol nazorat ham zarur, chunki bolalar raqamli mustaqillikka tez moslashadi[13]. Shu bilan birga, yetarlicha nazorat boʻlmasa, bolalar ijtimoiy tarmoqlarda notoʻgʻri kontentga duch kelishi va kiberbullying xavfi ortadi.

2. Bolalarning raqamli mustaqilligi

Raqamli mustaqillik — bu bolaning oʻzaro muloqot, axborot izlash, oʻyin va ijtimoiy faoliyatni mustaqil amalga oshirish qobiliyatidir. Global tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, raqamli mustaqillik bolalarning ijodiy va kognitiv rivojlanishini ragʻbatlantiradi. Shu bilan birga, ota-ona tomonidan toʻgʻri yoʻnaltirilgan raqamli mustaqillik bolalarning masʼuliyatini oshiradi va oʻzini nazorat qilish koʻnikmalarini rivojlantiradi[14].

Oʻzbekiston kontekstida raqamli mustaqillik koʻproq oʻsmir yoshdagi bolalarda kuzatiladi. Gʻulomova (2023) tadqiqotida bolalar onlayn resurslarni oʻzlari tanlab ishlatish orqali masʼuliyat va qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishini koʻrsatgan[15]. Shu bilan birga, ota-onaning faol yoʻnaltiruvchi bolalarning xavfsiz va samarali foydalanishini taʼminlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, global va Oʻzbekiston kontekstida raqamli kommunikatsiyalar ota-ona va bola munosabatlariga murakkab, ikki tomonlama taʼsir koʻrsatmoqda. Ijobiy tomoni — masofaviy aloqalarni osonlashtirish,

birgalikdagi faoliyatni rag'batlantirish va hissiy bog'lanishni saqlash. Salbiy tomoni – yuzma-yuz muloqotning kamayishi, nazoratni yo'qotish xavfi va raqamli stress. Shu sababli, ota-onalar raqamli kommunikatsiyalarni ongli va madaniy jihatdan boshqarish orqali oilaviy barqarorlikni saqlashi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Przybylski, A., & Weinstein, N. (2019). Digital Distraction and Parental Responsiveness. *Child Development*.
2. Fong, B., et al. (2018). Video Communication and Family Bonding. *Journal of Social Interaction*.
3. Thompson, J., et al. (2023). Co-Play Gaming and Parent-Child Relationship. *Media Psychology*.
4. Ybarra, M., Mitchell, K. (2021). Parent-Child Communication in the Digital Age. *Cyberpsychology Review*.
5. Statistika. (2024). O'zbekiston yoshlarining internetdan foydalanish darajasi. *UzStat*.
6. Loblay, V., et al. (2024). Digital Parenting Interventions in Uzbekistan. *Journal of Family Studies*.
7. G'ulomova, Z. (2023). O'zbek oilalarida ota-ona va farzand munosabatlari. *Psixologiya Jurnali*.
8. Turkle, S. (2017). *Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age*. Penguin Press.
9. Ismailov, M., Yuldasheva, S. (2022). Internetning oilaviy muloqotga ta'siri. *Ma'mun Universiteti Axborotnomasi*.
10. Thompson, J., et al. (2023). Co-Play Gaming and Parent-Child Relationship. *Media Psychology*.
11. Przybylski, A., & Weinstein, N. (2019). Digital Distraction and Parental Responsiveness. *Child Development*.
12. Livingstone, S., & Helsper, E. (2008). Parental mediation of children's Internet use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*.
13. Loblay, V., et al. (2024). Digital Parenting Interventions in Uzbekistan. *Journal of Family Studies*.
14. Livingstone, S., & Helsper, E. (2008). Parental mediation of children's Internet use.
15. G'ulomova, Z. (2023). O'zbek oilalarida ota-ona va farzand munosabatlari. *Psixologiya Jurnali*.